

DOI: 10.21005/pif.2019.39.B-04

DO WE NEED ARCHITECTURAL THEORIES TODAY? CZY POTRZEBUJEMY DZISIAJ TEORII ARCHITEKTONICZNYCH?

Anna Mielnik

dr inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0001-8702-6016

Cracow University of Technology
Faculty of Architecture
Chair of Housing and Architectural Composition

ABSTRACT

The subject of the following considerations is the condition of contemporary architectural theory. The aim of this paper is to show the contemporary state of architectural discourse and the factors that contribute to visible changes in its character. The analysis includes various forms of discourse (not in historical terms) and debates related to them. In this work, the author tries to demonstrate that, especially today, there is a need to return to rationality in architectural thinking and to restore the balance between theory and practice.

Key words: architectural theory, critical theory, methodology, rationalistic theor

STRESZCZENIE

Tematem artykułu jest kondycja współczesnej teorii architektonicznej. Celem pracy jest pokazanie współczesnego stanu dyskursu architektonicznego oraz czynników, które wpływają na wyraźne zmiany w jego charakterze. Analiza obejmuje różne odmiany teorii (nie w ujęciu historycznym) oraz debaty ich dotyczące. W pracy przedstawiono badania ukazujące, że szczególnie dziś istnieje potrzeba powrotu do racjonalności w myśleniu architektonicznym i do odbudowania równowagi między teorią a praktyką.

Słowa kluczowe: metodologia, teoria architektoniczna, teoria krytyczna, teoria racjonalistyczna

1. INTRODUCTION

Architectural culture has always consisted of discourse and practice. It was already Vitruvius who wrote at the beginning of the first book of *The Ten Books on Architecture*: *This knowledge [of the architect] is the child of practice and theory. Practice is the continuous and regular exercise of employment [...]. Theory, on the other hand, is the ability to demonstrate and explain the productions of dexterity on the principles of proportion. [...] In all matters, but particularly in architecture, there are these two points: the thing signified, and that which gives it its significance. That which is signified is the subject of which we may be speaking; and that which gives significance is a demonstration on scientific principles.* [16, pp. 11-12]

Theory is part of architectural discourse that belongs to both the world of science and culture. This discourse, referring to other sciences, has always been held beyond the strict boundaries of the field. Nowadays, however, one can notice a particularly distinct change, a shift of the border. There are also voices [7] that speak of a crisis or even the end of theory. The modern world is struggling with the problems of population growth, migration, communication, infrastructure, climate change, economic crises – arousing strong uncertainty about the future. Therefore, few manifestoes, or rather programmes, mostly concern social, ecological and economic aspects, disregarding aesthetic ones. And yet traditionally, architectural discourse was to a large extent a discourse related to form, dominated by issues of style. Now, in the times when many styles, or rather tendencies, coexist, it seems that theoreticians have lost interest in this subject.

Today, developers' lobbies, market laws, economics and competitiveness rule over architecture. Architecture has lost its autonomy to technology, engineers, subcontractors, manufacturers and politicians. The independence of architecture is threatened by functionalism, pragmatism, the dictatorship of utility and standard, as well as environmental and social problems. *In the postmodern world, the sense of mission, advocacy, crusade, gives way to competitiveness on the overloaded, unpredictable, unsaturated market of goods and services. Art, [including the art of architecture] no longer carries the truth about the world, but changes into one of the alternative realities, with its own assumptions and mechanisms.* [5, p. 15] Consequently, architectural theory also seems to be losing its autonomy, its relation to the true essence of the field.

In the foreword to the anthology *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory* (1997), Neil Leach points to changes both in the nature of the architectural debate itself and in its relations with other disciplines. [12, pp. VII-XIV] Not only architects and theoreticians of architecture have become more open to the theories of culture as a whole, but also theoreticians of culture, philosophers and sociologists have become more involved in the issues of architecture. Leach emphasizes the need to look at architecture from the outside, to open up to impulses from other disciplines. These now fashionable interdisciplinarity can, on the one hand, be a legitimate attempt to situate architecture in a broader cultural context and, on the other hand, threaten its autonomy as a domain and cause blurring of its borders and loss of real objectives. Theory, which deals primarily with the cultural role of architecture, seems to have little to say about its spatial and formal properties.

Perhaps one should reconsider the boundaries between what is and what is not architecture, return to the foundations of the field, which the relevant theory could support. After all, we still need theories that relate to yesterday and today, and not only look to the future. Theories that do not intend to change the world and invent new shapes, but rather to return to established values, ideas and fundamental forms. As Antonio Monestiroli does (born 1940), an architect, academician and Italian intellectual associated with the rationalist trend, who expresses his belief in the need for a design theory based on a uniform point of view, at a time when there is no common theory of architecture and no attempt at mutual understanding between the creators. As Dariusz Kozłowski writes: *Antonio Mon-*

estiroli tries to continue the rich tradition of architectural dissertations, tradition based on rational and systematic development of architectural knowledge. [9, p. 76]

2. THEORY

Not everything that is written in a particular field is theory. Theory is an explanation of specific phenomena, a basis for action. *In a broader way, you could also say that "theory" is anything that helps you think better about a subject, enlarges your perspective, and helps you formulate new questions.* [3, p. 9] It is important to distinguish between theory and methodology. Theory is the process of defining a topic, formulating research questions, setting the boundaries of research, while methodology is the process of answering those questions. *Methodology, strictly speaking, is the set of procedures or ways of working that characterize an academic discipline.* [3, p. 16]

Architectural theory is a critical reflection and belongs to the field of logic and epistemology. Architectural discourse also includes manifestoes, declarations, methodologies, programmes, critical opinions, descriptions and history. Not all of them meet the requirements of science, and the boundaries between them are often fluid. We can distinguish analytical, research, critical and normative theories.

The emergence of theories, including architectural ones, stems from the human need to preserve events and phenomena by recognizing, naming, ordering and classifying them so that the complexity of the world becomes easier to understand. Such processes reflect the Cartesian scientific method, which assumes that there is order in the world. The order that is necessary to understand the world, to control our being in the world. [8, p. 36] One can say that true theories are born out of a reflection on the state of architecture, aesthetics, ethics, and generate ideas that are to become the basis for understanding, not necessarily application. These theories are predominantly critical, radical, they question existing views and are of a didactic discourse character [8, p. 10]. Theory is a tool for *logos*, devoid of doubt. Roger Scruton claims [8, p. 30], that the theory of architecture affects aesthetics only when it presents universal claims, striving to capture the essence, not the "cases" of architectural beauty. Such theory has a philosophical nature because it tries to discern the reasoning behind decisions. Neal Leach goes as far as to argue that: *Philosophy inhabits architecture, no less than architecture inhabits philosophy.* [12, p. xiv] Many of the basic problems of the theory of architecture (issues of composition, relation to the environment, representation, significance) have a philosophical dimension. Philosophy, on the other hand, often uses architecture as a metaphor. [4, p. 9] The abstract nature of philosophical thought may be a good way to justify arbitrary project decisions. However, postmodernism in the second half of the 20th century questions the rationalistic approach in favour of the empirical one. It posed the question whether it is possible to build an a priori statement by considering phenomena in an abstract and universal way.

Architecture needs to be based on knowledge that will mediate between professional decisions and subjective opinions, reasoning that supports and sometimes even defends creation. Architecture has always been accompanied by commentary – criticism of the state of discipline in the form of popularization, description, reflection. The condition of this form of expression seems to be still stable. However, it should be remembered that there is a difference between knowledge and opinion.

Theoretical statements also adopt a special form – the form of manifestoes. They are characterized by a passionate and concise style. Manifestoes are meant to indicate goals and directions for architectural practice and become an impulse for change. The 20th century began with a violent explosion of declarations that were to express the rising aspirations of avant-garde movements (Dadaism, Futurism, Suprematism) and "high" modernism. However, their strength soon weakened. The last few decades have seen the emergence of new theories – postmodern, deconstructivist, ecological, minimalist ones. Yet, they seem to blur in the multitude and pluralism of theories, and their power and charisma is not so distinct.

In the second half of the 20th century, there came the heyday of critical theory in architecture, understood as a collection of scientific theories in the study of history, culture and social life. These theories include, for example, psychoanalysis, semiotics and structuralism. [3, p. 8] Critical theory is meant to analyse and criticize society and culture in a broader context. It is in keeping with the programmatic interdisciplinarity. *Theory was now seen mainly as a form of criticism, not just of individual buildings but of the city as a whole and of the relationship between architecture and modern life. It began to float free, developing its own language, its own kind of writing, its own store of ideas.* [4, p. 7] It ceased to refer to visible and tangible aspects of architecture.

What is the essence of architectural thinking – theory – today? Certainly, even if the problems of previous decades seem irrelevant now, creators and students still have to reflect on the objectives of their actions. It is still expected that decisions will be made on the basis of the existing structure of knowledge. After all, the eternal architectural concerns about aesthetics, function, materials and construction have not disappeared. The beginning of the 21st century was overwhelmed by global environmental, social, cultural, technological, economic and political problems. Obviously, theory or rather methodology refers to the highly technological expansion of design and construction activities, but aesthetic theories about architectural form seem to be forgotten.

Compared to the 1970s, 1980s, 1990s when such magazines as *Casabella*, *Daidalos*, *Oppositions* were full of inspiring polemics, architectural theory seems to have reached an impasse today. [12] Not only have many important publishing houses disappeared from the market, but also subjects related to architectural theory have been withdrawn from the university, in favour of subjects related to technology, design classes, history without theory. Theory has become uninteresting for practical and visually oriented students. As if the theory of architecture had become obsolete, unnecessary, troublesome, while staying only in the sphere of practice was safer. Is this the consequence of adapting to the requirements of the times? Undoubtedly, these changes are connected with both transformations within the field of architecture itself and those occurring more widely in science, culture and society.

3. THE CRISIS OF THEORY AND THE INTELLECTUAL CRISIS

Theories have always been the basis of science as the one seeking truth, knowledge. Contemporary crisis of theory is a consequence of the general disintegration of links between knowledge and its intellectual basis. It seems that intellectual (scientific, cultural) life today is subordinated to instrumentalism – the belief that the value of culture and education is determined by the extent to which they serve practical purposes. Contrary to methodology, theories were found to be impractical and therefore unnecessary. Science and art are not valued for their own sake but for their usefulness to society. Theories have been replaced by pragmatism, emphasizing the role of practice and experience. Theory is losing its autotelic value.

As Frank Furedi notes, the desire for knowledge, the quest for perfection and truth is now presented as something bizarre and inappropriate. [6, p. 8] The truth is not valued for its own sake. And yet it was the search for truth that inspired the generation of thinkers of the modern age. *Unfortunately, contemporary culture regards the truth as a subject worthy of fiction rather than of intellectual pursuit. It is frequently argued that there is no such thing as the truth. Instead of the truth, people are exhorted to accept different opinions as representing many truths. Michel Foucault's claim that there is "no truly universal truth" has gained widespread influence in academic circles. Truth is rarely represented as an objective fact; it is frequently portrayed as the product of subjective insight, which is in competition with other equally valid perspectives.* [6, p. 10] Relativity has resulted in the fact that truth exists only in the plural. In times of post-true truth, when all quests for absolute and universal truth have been denied, is theory at all necessary?

Intellectuals have been replaced by academic professionals [6, p. 49], which is an expression of adaptation to academic institutionalism. Furedi writes: *Today, the very possibility of knowing has been called into question by people who claim that the world has become far too complex to understand.* [6, p. 54] The consequences of progress are a source of anxiety and confusion. Fragmentation of intellectual life, leading to a multiplication of specialties, is supposed to be a way of tackling a complicated world. The search for a wider perspective is discouraged. Scientists are afraid that their theories will be treated as irrelevant, elitist, impractical. Furedi brutally concludes: *Once intellectual work becomes professionalized, it ceases to possess its independence and potential for asking difficult questions of society. Instead it acquires a managerial or technocratic function.* [6, p. 41]

Crisis of theory is also connected with social changes connected with the development and domination of digital technologies. People are immersed in experiences and sensations and cease to refer to intellectual tools such as: critical analysis, operations on ideas, a search for logical coherence. Architecture and its discourse are also subject to the aims and values of such a new approach that is characterised by the lack of intellectual engagement. Theory is often treated as a burdensome abstraction. Its objectivity is contrasted with inspired creation or practical methodology, supported by innovative computer software. Is it possible to speak about the generation of post-theory yet [7]? And yet without theory, practice would have become conceptually flawed. It should be remembered that the value of theory does not lie in the fact that it is directly instrumental. Ideas are often abstract. They are an impulse for further reflection, an inspiration for various reactions and reinterpretations. However, the separation of theory from practice may in turn cause its closure in the hermetic intellectual sphere. There is certainly a need to maintain balance, to rebuild communication between theory and practice.

4. RATIONALISTIC THEORIES

It would seem that we are living in a time of rationalism. The unrestrained and extremely rapid development of science and technology gives us this impression. However, the scientific worldview is only the surface layer under which irrationalism still spreads. Paradoxically, new technologies have a lot to do with this. The Internet undermines the authority of science since everything, including theories, opinions and criticism, functions on an equal footing. Paradoxically, we are condemned to increasing uncertainty. In the introduction to the anthology *Theories and manifestoes of contemporary architecture*, Charles Jencks writes that violence and the irrational are the hallmarks of the new modern manifesto. [14, p. 19]

We say that something makes sense if it is rational, recognizable, explainable and justifiable. Something is senseless if it does not meet these demands. Nonsense is then one of the possible cases of irrationality. [13, p. 425] The limit of rationality (and sense) is contradiction, preposterousness or absurdity. Many examples of contemporary architecture cross this line, raising questions about the purpose of their technical and formal solutions. The solutions even seem to be beyond the category of reasonableness. Others, following a rationalistic approach and not wanting to lose sight of the real objectives of architecture, need proper theory, that could influence the shape of architecture and give it meaning in the eyes of the viewers.

The postmodern era challenged the fundamental principles of the Enlightenment – reason, rationality, search for knowledge. Many of these ideals became the subject of scepticism. Faith in the power of reason began to falter. Unlike the Enlightenment thinkers, who advocated a universalist perspective, the contemporaries are rather inclined to favour particularism that ensures the welfare of a narrow interest group. [6, p. 44] Theories no longer support the process of enlightenment through the delivery of universal truth and knowledge, but rather explain and comment on specific topics. Theories, however, have always been, and should continue to be, a defence of architecture against forces irrele-

vant to it and constantly restore it to itself. They should be the essence of objective science and an indispensable part of architectural culture.

Antonio Monestiroli represents the return to the foundations of knowledge in architecture from a universal perspective. Using a clear and comprehensible language, he addresses the key themes in the theory of architecture, such as the definition of architecture, structure, construction, decoration, style and type. Not only is this approach to architecture limited to technological, economic, ergonomic and functional aspects, but it also focuses on aesthetic issues. In an attempt to understand the basics of architectural design, Monestiroli explores the relationship between architecture and reality. He calls for the creation of architecture related to reality, as opposed to currents allowing the creation of the architecture of escape, architecture as the building of alternative worlds. He even argues that architecture, which arises from a peculiar rejection of reality, becomes commercial architecture. [11, p. 80] This topic appears to diverge from the area of interests of contemporary theoreticians of architecture. The belief that fundamental ideas and concepts do not change, but only undergo appropriate phases of transformation over the course of history, the belief in the role of type, identity and representative features of the architectural form places Monestiroli among the creators and theoreticians inclined to rationalistic thinking.

There is no completely new, global or visionary aesthetic, economic or social programme to which architecture could refer, and the world is constantly forcing us to seek categories capable of rising to the challenge of the “new times”. Defenceless against the uncertainty of the ever-changing world, we are looking for something permanent, rational, logical, something that gives a sense of security. Rationalistic theory devoid of visionary vision, neither seeking novelty nor looking back nostalgically, blends into the continuity of time and guarantees the reestablishment of a genuine link between this field and “reality”. It can help in the conceptualization and analysis of the present day, taking fuel from the past and constituting a return to *Logos*. This problem is part of a wider issue that Alan Colquhoun describes as: *The conflict between rationalism and empiricism, reason and experience, is one between two concepts of knowledge (or science), that define it as a priori or a posteriori. To the extent that knowledge is held to be a priori, empirical knowledge appears to be random, unfounded, and subject to contingency. To the extent that knowledge is held to be a posteriori, the terms are reversed and it is a priori knowledge that becomes unsure and dependent on authority, received ideas, or habit. The history of architectural theory during the last two hundred years has been the history of conflict between these two concepts of architectural knowledge.* [2, p. 58]

5. CONCLUSION

While the 20th century began with an optimistic vision of futuristic utopias and ended with a tinge of revisionist reflection (especially in relation to Modernism), the 21st century returns with analyses and reflections on the future, but in a less euphoric spirit. Jencks states kindly that *theory is an engine of architecture [...]* and that *ours is an age of theories responding to a changing world, to the global economy, ecological crises and cultural confusions.* [14, p. 19] Yet, one can pose a question whether these contemporary theories do not depart too far from the essence of architecture. Theory, as Gilles Deleuze noticed, is like a box of tools. [12, p. XIII] Perhaps today we should return to using the tool – rationalism. Rationalism, which admittedly can be criticized for setting the limits of cognition, however in times when contemporary theory appears to have been scattered far beyond the limits of its field, such a way of reasoning may help in searching for the real purpose of architecture and its accompanying proper discourse. Now that architecture has become easy, construction too fast, technological possibilities are virtually limitless, and rationality has been turned into nonsense, there is a need to return to the foundations of architecture through theory, which, based on rational evidence and reasons, could become the key to understanding and assessing its aesthetic value.

CZY POTRZEBUJEMY DZISIAJ TEORII ARCHITEKTONICZNYCH?

1. WSTĘP

Kultura architektoniczna zawsze składała się z dyskursu i praktyki. Już Witruwiusz, pisał na początku książki pierwszej *O architekturze ksiąg dziesięć: Wiedza [architekta] rodzi się z praktyki i teorii. Praktyka jest to przez ustawiczne ćwiczenie zdobyte doświadczenie [...]. Teoria zaś jest czynnikiem, który na podstawie biegłości i znajomości zasad proporcji może wyjaśnić i wytłumaczyć stworzone dzieło. [...] Jak bowiem wszędzie, tak przede wszystkim w architekturze istnieją dwa elementy: przedmiot, który jest określany, i jego określenie. Przedmiotem określanym jest rzecz, o której się mówi; tym co go określa, jest wywód oparty na zasadach naukowych.* [16, s. 11-12]

Teoria jest częścią dyskursu architektonicznego, należącego zarówno do świata nauki jak i kultury. Dyskurs ten, odnosząc się do innych nauk, zawsze odbywał się również poza ścisłymi granicami dziedziny. Jednak współcześnie zauważyć można szczególnie wyraźną zmianę, przesunięcie granicy. Pojawiają się głosy [7] mówiące o kryzysie, a nawet końcu teorii. Dzisiejszy świat boryka się z problemami wzrostu populacji, migracji, komunikacji, infrastruktury, zmian klimatu, kryzysów ekonomicznych – wzbudzającymi silną niepewność przyszłości. Nieliczne manifesty, a raczej programy, dotyczą zatem najczęściej aspektów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych, pomijając te estetyczne. A przecież tradycyjnie dyskurs architektoniczny był w dużej mierze dyskursem dotyczącym formy, zdominowanym przez kwestie stylu. Teraz, w czasach współistnienia wielu stylów a raczej tendencji, wydaje się, że teoretycy stracili zainteresowanie tym tematem.

Dzisiaj lobby deweloperów, prawa rynku, ekonomia i konkurencyjność rządzą architekturą. Architektura utraciła swoją autonomię, oddała ją technologii, inżynierom, podwykonawcom, producentom i politykom. Niezależności architektury zagraża funkcjonalizm, pragmatyzm, dyktatura użyteczności i standardu jak również problemy ekologiczne i społeczne. *W ponowoczesnym świecie poczucie misji, orędownictwa, krucjaty, ustępuje miejsca konkurencyjności na przeładowanym, nieprzewidywalnym, nienasyconym rynku dóbr i usług. Sztuka, [również sztuka architektury] nie przynosi już prawdy o świecie, lecz zmienia się w jedną z alternatywnych rzeczywistości, o własnych założeniach i mechanizmach.* [5, s. 15] Co za tym idzie również teoria architektoniczna zdaje się tracić swą autonomię, związek z prawdziwą istotą tej dziedziny.

Neil Leach w przedmowie do antologii *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory* (1997), wskazuje na zmiany zarówno w naturze samej debaty architektonicznej, jak również dotyczące jej związków z innymi dyscyplinami. [12, s. VII-XIV] Nie tylko architekci i teoretycy architektury stali się bardziej otwarci na teorie kultury jako całości, lecz również teoretycy kultury, filozofowie, socjologowie bardziej zaangażowali się w kwestie architektury. Leach podkreśla potrzebę patrzenia na architekturę z zewnątrz, otwierania się na impulsy z innych dyscyplin. Ta modna dzisiaj interdyscyplinarność może z jednej stanowić słuszną próbę umieszczenia architektury w szerszym kulturowym kontekście, z drugiej strony może stanowić zagrożenie dla jej autonomiczności jako dziedziny oraz rozmyciu jej granic i zgubieniu prawdziwych celów. Teoria, która zajmuje się głównie kulturową rolą architektury zdaje się mieć mało do powiedzenia na temat przestrzennych i formalnych jej właściwości. Może należy rozważyć ponownie granice między tym co jest a tym co nie jest architekturą, powrócić do fundamentów dziedziny, czego wsparciem mogłaby być odpowiednia teoria. Wciąż potrzebujemy bowiem teorii, które odnoszą się do wczoraj i dziś, a nie patrzą tylko w przyszłość. Teorii, które nie mają intencji zmieniania świata i wymyślania nowych kształtów, lecz pragną powrotu do stałych wartości, idei i form fundamentalnych. Tak jak Antonio Monestiroli (ur. 1940), architekt, akademik i intelektualista włoski związany z nurtem racjonalistycznym, który wyraża wiarę w potrzebę teorii projektowej opartej na jednolitym punkcie widzenia, w czasach, w których brak jest wspólnej teorii architektury oraz prób porozumienia między twórcami. Jak pisze Dariusz Kozłowski: *Antono Monestiroli stara się kontynuować bogatą tradycję architektonicznych*

rozpraw naukowych, tradycję opartą na racjonalnym i systematycznym rozwoju architektonicznej wiedzy. [9, s. 76]

2. TEORIA

Nie wszystko co jest pisane w danej dziedzinie jest teorią. Teoria jest wyjaśnieniem określonych zjawisk, podstawą działania. *W szerszym znaczeniu można użyć terminu „teoria” mówiąc o narzędziu pozwalającym wnikliwie myśleć o przedmiocie badań, poszerzającym horyzonty myślowe i ułatwiającym formułowanie nowych pytań badawczych.* [3, s. 9] Od teorii należy odróżnić przede wszystkim metodologię. Teoria to proces określania tematu, formułowania pytań badawczych, ustalania granic badań, natomiast metodologia to proces odpowiadania na te pytania. *Metodologia stanowi zespół procedur i sposobów działania przyjętych przez daną dyscyplinę.* [3, s. 16]

Teoria architektoniczna jest krytyczną refleksją i należy do dziedziny logiki i epistemologii. Częścią dyskursu architektonicznego są również, manifesty, deklaracje, metodologie, programy, opinie krytyczne, opisy oraz historia. Nie wszystkie spełniają wymogi naukowości, a granice między nimi są często płynne. Możemy wyróżnić teorie analityczne, badawcze, krytyczne i normatywne.

Powstawanie teorii, również tych architektonicznych, wynika ludzkiej potrzeby do utrwalania zdarzeń, zjawisk, przez ich rozpoznawanie, nazywanie, porządkowanie i klasyfikowanie, aby złożoność świata stała się łatwiejsza do zrozumienia. Takie procesy odzwierciedlają kartezjańską metodę naukową, która zakłada, że istnieje porządek w świecie. Porządek, który jest niezbędny dla zrozumienia świata, dla sprawowania kontroli nad naszą byciem w świecie. [8, s. 36] Można powiedzieć, że prawdziwe teorie, rodzą się z refleksji nas stanem architektury, estetyki, etyki i generują idee, które mają stać się podstawą zrozumienia, nie koniecznie zastosowania. Teorie te są przeważnie krytyczne, radykalne, kwestionują zastane poglądy oraz mają charakter dyskursu dydaktycznego [8, s. 10]. Teoria jest narzędziem prowadzącym do celu, oczyszczonym z wątpliwości. Roger Scruton twierdzi [8, s. 30], że teoria architektury oddziałuje na estetykę tylko wtedy, gdy prezentuje roszczenia uniwersalne, dążąc do uchwycenia istoty, a nie „przypadków” piękna architektonicznego. Taka teoria ma naturę filozoficzną, gdyż stara się dostrzec rozumowanie stojące za decyzjami. Neal Leach wyraża nawet opinie, że: *Philosophy inhabits architecture, no less than architecture inhabits philosophy.* [12, s. xiv] Wiele podstawowych problemów teorii architektury (kwestie kompozycji, relacji do otoczenia, reprezentacji, znaczenia) ma wymiar filozoficzny. Natomiast filozofia często używa architektury jako metafory. [4, s. 9] Abstrakcyjna natura myśli filozoficznej może być dobrą drogą do uzasadnienia arbitralnych decyzji projektowych. Jednak postmodernizm drugiej połowy XX wieku kwestionuje podejście racjonalistyczne na rzecz empirycznego. Postawił pytanie czy możliwe jest budowanie twierdzenia *a priori*, rozważając zjawiska w abstrakcyjny i uniwersalny sposób.

Architektura potrzebuje oparcia o wiedzę, która będzie pośredniczyć między profesjonalnymi decyzjami a subiektywnymi opiniami, wywodu rozumowego, który wspiera, a czasem nawet broni kreacji. Architekturze zawsze towarzyszył również komentarz – krytyka stanu dyscypliny w formie popularyzacji, opisu, refleksji. Kondycja tej wypowiedzi wydaje się być wciąż stabilna. Jednak należy pamiętać, że istnieje różnica między wiedzą a opinią.

Teoretyczne wypowiedzi przyjmują również szczególną formę – formę manifestów. Charakteryzuje je styl zwięzły i pełen pasji. Wskazują one architektonicznej praktyce cele i kierunki, stając się impulsem do wyraźnych zmian. XX wiek zaczął się gwałtownym wybuchem deklaracji, które były wyrazem kształtujących się aspiracji ruchów awangardowych (Dadaizmu, Futuryzmu, Suprematyzmu) oraz „wysokiego” modernizmu. Ich siła jednak wkrótce osłabła. Przez kilka ostatnich dziesięcioleci można było zaobserwować pojawienie się nowych teorii – postmodernistycznych, dekonstruktywistycznych, ekolo-

gicznych, minimalistycznych. Jednak zdają się one rozmywać w wielości i pluralizmie teorii, a ich moc i charyzma nie jest taka wyraźna.

W drugiej połowie XX wieku nastąpił rozkwit teorii krytycznej w architekturze, rozumianej jako zbiór teorii naukowych w badaniach nad historią, kulturą i życiem społecznym. Do tych teorii zaliczają się na przykład psychoanaliza, semiotyka czy strukturalizm.[3, s. 8] Teoria krytyczna ma w szerszym kontekście analizować i krytykować społeczeństwo i kulturę. Wpisuje się ona w programową interdyscyplinarność. *Teoria zaczęła być postrzegana jako forma krytyki nie tyle poszczególnych budynków, ale miasta jako całości i relacji między architekturą a współczesnym życiem. Zaczęła unosić się swobodnie, rozwijając własny język, własny rodzaj pisma, własny magazyn pomysłów.* [4, s. 7] Przestała się odnosić do widocznych i namacalnych aspektów architektury.

Co dziś stanowi istotę myślenia architektonicznego - teorii? Z pewnością, nawet jeśli problemy poprzednich dekad wydają się teraz nieistotne, twórcy i studenci nadal muszą zastanawiać nad celami swoich działań. Nadal oczekuje się, że decyzje podejmowane będą w oparciu o istniejący stan wiedzy. Odwieczne obawy architektoniczne dotyczące estetyki, funkcji, materiałów i konstrukcji przecież nie zniknęły. Początek XXI wieku został przytłoczony przez globalne problemy związane z ochroną środowiska, problemami społecznymi, kulturowymi, technologicznymi, gospodarczymi i politycznymi. Oczywiście teoria, a raczej metodologia odnosi się do wysoce technologicznej ekspansji działań projektowych i budowlanych, jednak teorie estetyczne, dotyczące formy architektonicznej zdają się być zapomniane.

W porównaniu z latami 70., 80., 90. XX wieku kiedy pisma jak *Casabella*, *Daidalos*, *Oppositions* były pełne inspirujących polemik, teoria architektoniczna wydaje się być dzisiaj w impasie. [12] Nie tylko wiele z ważnych wydawnictw zniknęło z rynku, lecz przedmioty dotyczące teorii architektonicznej zostały wycofane z uczelni, na korzyść przedmiotów związanych z technologiami, ćwiczeniami projektowymi, historią bez teorii. Teoria stała się nieinteresująca dla praktycznych i zorientowanych wizualnie studentów. Tak jakby teoria architektury stała się przestarzała, niepotrzebna, kłopotliwa, a pozostawanie wyłącznie w sferze praktyki było bezpieczniejsze. Czy taka sytuacja jest konsekwencją przystosowania się do wymogów czasów? Niewątpliwie, zmiany te związane są zarówno z przemianami wewnątrz samej dziedziny architektury jak również z tymi zachodzącymi szerzej w nauce i kulturze, społeczeństwie.

3. KRYZYS TEORII A KRYZYS INTELEKTUALNY

Teorie zawsze były podstawą nauki jako tej poszukującej prawdy, wiedzy. Współczesny kryzys teorii jest konsekwencją ogólnego zaniku związków między wiedzą i jej intelektualnym podłożem. Wydaje się, że dziś życie intelektualne (naukowe, kulturalne) jest podporządkowane instrumentalizmowi – przekonaniu, że wartość kultury, edukacji zależy od tego, w jakim stopniu służą one celom praktycznym. Teorie w przeciwieństwie do metodologii jako niepraktyczne stały się niepotrzebne. Nauka i sztuka nie jest ceniona dla nich samych lecz ze względu na użyteczność dla społeczeństwa. Teorie zastąpiono pragmatyzmem, podkreślającym rolę praktyki i doświadczenia. Teoria traci wartość autoteliczną.

Jak zauważa Frank Furedi, żądzą wiedzy, dążenie do doskonałości i prawdy przedstawia się dziś jako coś dziwnego i niestosownego.[6, s. 8] Nie ceni się prawdy dla niej samej. A to przecież poszukiwanie prawdy inspirowało pokolenie myślicieli doby nowoczesności. *Współczesna kultura lokuje prawdę raczej w dziedzinie fikcji niż intelektualnych zmagani. Często mówi się, że nie ma czegoś takiego jak jedna prawda, a wielość opinii uważa się za dowód wielości prawd. Twierdzenie Foucaulta, iż nie istnieje prawdziwie uniwersalna prawda, zyskało w kręgach akademickich wielką popularność. Dziś rzadko przedstawia się prawdę jako fakt obiektywny – raczej jako produkt subiektywnego wglądu, który rywalizuje z innymi, równie wartościowymi perspektywami.* [6, s. 10] Relatywizm spowodował, że prawda istnieje tylko w liczbie mnogiej. Czy w czasach post-prawdy,

kiedy wszelkie poszukiwania prawdy absolutnej i uniwersalnej zostały zanegowane, teoria jest w ogóle potrzebna?

Intelektualiści zostali zastąpieni przez profesjonalistów akademickich [6, s. 49], co stanowi wyraz przystosowania się do akademickiego instytucjonalizmu. Furedi pisze: *Dziś poddano w wątpliwość samą możliwość poznania, a zrobili to ludzie, którzy uważają, że świat stał się zbyt skomplikowany, by go zrozumieć, poznać.* [6, s. 54] Konsekwencje postępu stanowią źródło niepokoju i dezorientacji. Fragmentaryzacja życia intelektualnego, prowadząca do mnożenia specjalności, ma stanowić sposób radzenia sobie ze skomplikowanym światem. Zniechęca się do poszukiwania szerszej perspektywy. Uczniowie boją się, że ich teorie zostaną potraktowane jako nieistotne, elitarne, niepraktyczne. Furedi brutalnie podsumowuje: *Wraz z postępującą profesjonalizacją praca umysłowa przestała być niezależna i straciła potencjał stawiania społeczeństwu trudnych pytań. W zamian zaczęła pełnić funkcje technokratyczne i zarządzające.* [6, s. 41]

Kryzys teorii, związany jest również z ogólnospołecznymi zmianami związanymi z rozwojem i dominacją technologii cyfrowych. Ludzie są zanurzeni w doświadczeniach i przeżyciach i przestają odwoływać się do narzędzi intelektualnych jak: krytyczna analiza, operacje na ideach, poszukiwanie logicznej spójności. Również architektura ze swoim dyskursem podporządkowuje się celom i wartościom takiego nowego podejścia, które charakteryzuje się brakiem zaangażowania intelektualnego. Teoria jest często traktowana jako obciążająca abstrakcja. Jej obiektywności jest przeciwstawiana natchniona kreacja lub praktyczna metodologia, wspomagana przez innowacyjne programy komputerowe. Czy można już mówić o generacji post-teorii [7]? A przecież bez teorii praktyka stałaby się konceptualnie ułomna. Należy pamiętać, że wartość teorii nie polega na tym, że jest ona bezpośrednio instrumentalna. Idee mają często charakter abstrakcyjny. Są impulsem do dalszych rozważań, inspiracją dla różnych reakcji i reinterpretacji. Jednak oderwanie teorii od praktyki może z kolei spowodować jej zamknięcie w hermetycznej sferze intelektualnej. Na pewno istnieje potrzeba utrzymania równowagi, odbudowania komunikacji między teorią a praktyką.

4. TEORIE RACJONALISTYCZNE

Wydawałoby się, że żyjemy w czasach panowania racjonalizmu. Niepohamowany i niezwykle szybki rozwój nauki i techniki daje tego pozory. Jednak światopogląd naukowy jest tylko warstwą wierzchnią, pod którą wciąż rozprzestrzenia się irracjonalizm. Paradoksalnie nowe technologie mają z tym wiele wspólnego. Internet podważa autorytet nauki, ponieważ wszystko, w tym teorie, opinie, krytyka funkcjonuje w nim na równych prawach. Paradoksalnie, jesteśmy skazani na pogłębiającą się niepewność. Charles Jencks we wstępie do antologii *Teorie i manifesty architektury współczesnej* pisze, że przemoc i irracjonalizm to cechy manifestu nowego modernizmu. [14, s. 19]

Mówimy, że coś ma sens, jeśli jest racjonalne, dające się rozpoznać, wytłumaczyć, uzasadnić. Coś jest bezsensowne, jeśli tych postulatów nie spełnia. Bezsens jest wówczas jednym z możliwych przypadków irracjonalności. [13, s. 425] Granicą racjonalności (i sensu) jest sprzeczność, niedorzeczność czy absurd. Wiele przykładów współczesnej architektury przekracza tę granicę, nasuwając pytania o sens ich rozwiązań technicznych i formalnych. Rozwiązania zdają się wręcz stawać poza kategorią sensowności. Inne, trwając przy podejściu racjonalistycznym, nie chcąc tracić z oczu prawdziwych celów architektury, potrzebują odpowiedniej teorii mogącej wpływać na kształt architektury i nadawać jej sens w oczach odbiorców.

Epoka postmodernizmu zakwestionowała fundamentalne zasady oświecenia – rozumu, racjonalności, poszukiwanie wiedzy. Wiele z tych ideałów stało się przedmiotem sceptycyzmu. Wiara w potęgę rozumu zaczęła się chwiać. W przeciwieństwie do myślicieli oświeceniowych, którzy opowiadali się za perspektywą uniwersalistyczną, współcześni są raczej skłonni stawiać na partykularyzm, dbający o dobro wąskiej grupy interesów. [6,

s. 44] Teorie nie wspierają już procesu oświecania, poprzez przekazywanie uniwersalnej prawdy i wiedzy lecz tłumaczą, wypowiadają się na tematy szczegółowe. A przecież teorie, zawsze stanowiły i powinny nadal stanowić obronę architektury przed siłami nieistotnymi dla niej i ciągle przywracać ją samej sobie. Powinny stanowić istotę obiektywnej nauki i być nieodzowną częścią kultury architektonicznej.

Powrót do podstaw wiedzy w dziedzinie architektury z perspektywy uniwersalnej reprezentowany jest przez Antonio Monestirolego. Posługując się nad wyraz klarownym i zrozumiałym językiem, porusza on podstawowe tematy teorii architektury, jak: definicja architektury, struktura, konstrukcja, dekoracja, zagadnienia stylu, typu. To podejście do architektury, nie ogranicza się wyłącznie do aspektów technologicznych, ekonomicznych, ergonomicznych, funkcjonalnych, lecz kieruje uwagę na zagadnienia estetyczne. Monestiroli, próbując zrozumieć podstawy projektu architektonicznego, bada związki architektury i rzeczywistości. Nawołuje do tworzenia architektury związanej z rzeczywistością, w przeciwieństwie do nurtów dopuszczających tworzenie architektury ucieczki, architektury jako budowania alternatywnych światów. Zarzuca wręcz, że architektura, która powstaje ze swoistego odrzucenia rzeczywistości, staje się architekturą komercyjną. [11, s. 80] Temat architektury niemarkantylnej zdaje się odbiegać od obszaru zainteresowań współczesnych teoretyków architektury. Wiara w to, że fundamentalne idee i pojęcia nie zmieniają się, lecz jedynie z biegiem historii przechodzą stosowne fazy przekształceń, wiara w rolę typu, tożsamości i reprezentatywnych cech formy architektonicznej stawia Monestirolego w rzędzie twórców i teoretyków skłaniających się ku myśleniu racjonalistycznemu.

Nie dysponujemy dziś żadnym całkowicie nowym, globalnym czy wizjonerskim programem estetycznym, ekonomicznym lub społecznym, do którego architektura mogłaby nawiązać, a świat stale wymusza poszukiwanie kategorii zdolnych sprostać wyzwaniu „nowych czasów”. Bezbronni wobec niepewności stale zmieniającego się świata szukamy czegoś stałego, racjonalnego, logicznego, czegoś, co daje poczucie bezpieczeństwa. Teoria racjonalistyczna pozbawiona wizjonerstwa, nieposzukująca nowości ani niespoglądająca z nostalgią wstecz wtapia się w ciągłość czasu i stanowi gwarancję ustanowienia na powrót prawdziwego związku tej dziedziny z „rzeczywistością”. Może pomóc w konceptualizacji i analizie współczesności, biorąc paliwo z przeszłości i stanowić powrót do *Logosu*.

Poruszony problem wpisuje się w szersze zagadnienie, które Alan Colquhoun opisuje jako: *konflikt między racjonalizmem a empiryzmem, rozumem a doświadczeniem, między dwoma koncepcjami wiedzy (lub nauki), które definiują ją jako a priori lub a posteriori. Gdy wiedza jest traktowana za aprioryczną, wiedza empiryczna wydaje się być pozbawiona podstaw i zależna od przypadku. Gdy traktowana za aposterioryczną, to wiedza aprioryczna i jest uważana za niepewną i zależna od autorytetu, przyjętych idei lub zwyczajów. Historia teorii architektury w ciągu ostatnich dwustu lat była historią konfliktu między tymi dwoma koncepcjami wiedzy architektonicznej.* [2, s. 58]

5. PODSUMOWANIE

Podczas gdy wiek XX zaczął się optymistyczną wizją futurystycznych utopii, kończył się nutą refleksji o charakterze rewizjonistycznym (szczególnie w stosunku do Modernizmu), wiek XXI znów wraca analizami i refleksjami dotyczącym przyszłości, lecz w mniej euforycznym duchu. Jencks stwierdza życzliwie, że *teoria jest ciągle paliwem architektury [...] i że nasza epoka to wiek teorii odpowiadających na wyzwania zmieniającego się świata, globalnej ekonomii, kryzysów ekonomicznych i pomieszania kultur.* [14, s. 19] Można zadać jednak pytanie czy te współczesne teorie nie oddalają się za bardzo od istoty architektury. Teoria, jak zauważył Gilles Deleuze, jest jak pudełko z narzędziami. [12, s. XIII] Może należałoby dziś wrócić do posługiwania się narzędziem – racjonalizmem. Racjonalizmowi, można zarzucić, że wyznacza granice poznania. Jednak w sytuacji gdy współczesna teoria rozproszyła się poza ramy swojej dziedziny, rozumowanie racjonalistyczne

może pomóc w poszukiwaniach prawdziwego celu architektury i towarzyszącego jej właściwego dyskursu. W czasach, gdy architektura stała się łatwa, budowanie za szybkie, możliwości technologiczne są właściwie nieograniczone, a racjonalność została zamieniona na nonsensowność: potrzebny jest powrót do podstaw architektury poprzez teorię, która w oparciu o racjonalne dowody i przyczyny, mógłby stać się kluczem do jej rozumienia i oceny estetycznej.

BIBLIOGRAPHY

- [1] *Architecture Theory since 1968*, Hays K. M. (ed.), The MIT Press, 2000.
- [2] Colquhoun A., *Modernity and the Classical Tradition*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts; London, England 1989.
- [3] D'Alleva A., *Metody i teorie historii sztuki*, Universitas, Kraków 2013.
- [4] Davies C., *Thinking about architecture: an introduction to architectural theory*, Laurence King Publishing, London 2011.
- [5] Dziamski G., *Słowo wstępne*, [in:] *Awangarda w perspektywie postmodernizmu*, G. Dziamski (ed.), Poznań 1996.
- [6] Furedi F., *Gdzie się podzieli wszyscy intelektualiści*, PIW, Warszawa 2014.
- [7] Frichot H., *On the death of architectural theory and other spectres*, Design. Principles and Practises, An International Journal, vol. 3, 2009 [in:] https://www.academia.edu/3593335/On_the_death_of_architectural_theory_and_other_spectres (date of access: 05.06.2019).
- [8] Johnson P.- A., *The Theory of Architecture. Concepts, Themes & Practices*, John Wiley & Sons, Inc., 1994.
- [9] Kozłowski D., *Antonio Monestiroli*, PRETEKST No. 3.2010, Zeszyty Katedry Architektury Mieszkaniowej, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.
- [10] Mallgrave H. F.; Goodmann D., *An Introduction to Architectural Theory - 1968 to the present*, Wiley-Blackwell, Chichester 2011.
- [11] Monestiroli A., *Architektura rzeczywistości*, [in:] PRETEKST No. 3.2010, Zeszyty Katedry Architektury Mieszkaniowej, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.
- [12] *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory*, Neil Leach (ed.), Routledge, London and New York 1997.
- [13] Stróżewski, W., *Istnienie i sens*, Znak, Kraków 1994.
- [14] *Teorie i manifesty architektury współczesnej*, Ch. Jencks, K. Kropf (ed.), Grupa Sztuka Architektury, Warszawa 2013.
- [15] *Theorizing a New Agenda for Architecture – an Anthology of Architectural Theory 1965-1995*, Nesbitt K. (ed.), Princeton Architectural Press, New York 1996.
- [16] Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, PWN, Warszawa 1956.

AUTHOR'S NOTE

Employed in the Department of Housing and Architectural Composition, Faculty of Architecture, Cracow University of Architecture. Involved in research within the scope of Rationalist Architecture.

O AUTORZE

Zatrudniona w Zakładzie Architektury Mieszkaniowej i Kompozycji Architektonicznej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Zajmuje się pracą naukowo-badawczą dotyczącą architektury racjonalistycznej.

Contact | Kontakt: mielnik77@wp.pl